

روش تدوین پایان نامه

کارشناسی ارشد و دکتری

دکتر علیرضا عندلیب

آذر خوش

- www.ketab.ir
سرشناسه	: عندلیب، علیرضا، ۱۳۳۶ -
عنوان و نام پدیدآور	: روش تدوین پایان نامه کارشناسی ارشد و دکترا / علیرضا عندلیب.
مشخصات نشر	: تهران: آذرخش، ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری	: نه، ۱۷۵ ص.
شابک	: ۲۸۰۰۰ ریال ۵-۰۳-۵۸۸۱-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	: قیا
یادداشت	: پشت جلد به انگلیسی: Compilation Method of Master's & Doctoral Thesis
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۷۵.
عنوان دیگر	: روش تدوین پایان نامه کارشناسی ارشد و دکترا.
موضوع	: تحقیق - روش شناسی
موضوع	: پایان نامه ها - شیوه نامه
موضوع	: فن نگارش -- آثار علمی و فنی
رده بندی کنگره	: ۱۸۰/۵۵۵Q / بر ۹ع ۸۶ ۱۳۸۹
رده بندی دیویی	: ۰۰۱/۴۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۸۹۳۵۰۲

آذرخش

www.azarakhshpub.com

تألیف: دکتر علیرضا عندلیب

چاپ اول: ۱۳۹۰

شمارگان: ۲۰۰۰

چاپ و صحافی: کهنمونی زاده

قیمت: ۲۸۰۰ تومان

تهران - خیابان انقلاب - رویروی دانشگاه تهران - نبش خیابان
دانشگاه - پاساژ فرشته - شماره ۱۳۲۰ کتابفروشی ارس

تلفن: ۶۶۴۹۳۳۰۱ - ۶۶۴۱۷۳۴۲

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۸۸۱-۰۳-۵

فهرست مطالب

مقدمه ۷

بخش اول: اصول تحقیق ۱۵

- ۱ تحقیق و مراتب آن در نظام آموزشی ۱۶
۲ جایگاه و اهمیت پایان نامه ۲۲
۳ ماهیت و ویژگی های پایان نامه کارشناسی ارشد و رساله دکتری ۲۶
۴ موانع مؤثر در روند پیشبرد و تدوین پایان نامه ۳۳
۵ اصول و ویژگی های تحقیق ۴۰
۶ روش تحقیق ۴۲
۷ حسن استفاده از استاد راهنما ۵۳

بخش دوم: روش و مراحل تدوین پایان نامه ۵۷

- ۸ کلیات مقررات تدوین و ارایه پایان نامه ۵۹
۹ مراحل تدوین پایان نامه ۶۰
۱۰ انتخاب موضوع پایان نامه ۶۸
۱۱ علل انتخاب موضوع (توجیه انتخاب) ۷۳
۱۲ طرح مسأله و پرسش های تحقیق ۷۴
۱۳ ضرورت و اهمیت موضوع مورد مطالعه ۸۰
۱۴ اهداف تحقیق ۸۳
۱۵ فرضیه های تحقیق ۸۵
۱۶ نتایج مورد انتظار ۹۰
۱۷ سابقه ی موضوع، مرور منابع و بررسی متون ۹۲

بخش سوم: شیوه نگارش پایان نامه و انجام مراحل نهایی ۹۷

- ۱۸ نگارش مؤثر در شکل و ساخت پایان نامه ۹۹
۱۹ نقل مطالب و ارجاع منابع ۱۱۷

۲۰ استفاده بهینه از رایانه.....	۱۳۴
۲۱ فرآیند ارزیابی پایان‌نامه در جلسات پیش دفاع و دفاع نهایی.....	۱۳۷
۲۲ روش ارایه‌ی پایان‌نامه در سخنرانی علمی، جلسه‌ی پیش دفاع و دفاع نهایی	
.....	۱۴۱

بخش چهارم: ملاحظات تکمیلی، توصیه‌ها و پیشنهادها ۱۵۰

۲۳ ملاحظات تکمیلی.....	۱۵۱
۲۴ باید‌ها و نباید‌ها در فرآیند تدوین و ارایه‌ی پایان‌نامه.....	۱۵۵
۲۵ توصیه‌ها و پیشنهادهای کلی.....	۱۵۹
۲۶ دستاوردهای یک تجربه.....	۱۶۲
سخن پایانی.....	۱۶۶
پی‌نوشت‌ها.....	۱۶۸
فهرست منابع و مآخذ.....	۱۷۲

بسم الرحمن الرحیم

مقدمه

یکی از دلایل کامیابی انسان‌های موفق این است که در کنار واژه جستجوگرانه و کنجکاوانه و در عین حال اعتراض آمیز "چرا" از واژه نعمت آفرین "چگونه" نیز استفاده می‌کنند. چگونه می‌توانم موفق‌تر شوم؟ چگونه می‌توانم به سلامت کامل برسم؟ چگونه می‌توانم ارتباط برقرار کنم؟ چگونه...؟ چگونه...؟ به هر تقدیر ۲۰ قرن تمام از تاریخ میلادی بر بشر گذشته و انسان می‌رود تا هزاره سوم تاریخ را رقم بزند و دنیای جدیدی برای خود "خلق" کند و این در شرایطی است که بشر تحولات عظیمی در زمینه‌های علم و تکنولوژی را پشت سر گذاشته و به دستاوردهای شگفتی رسیده است.

در بسیاری از زمینه‌ها رایانه‌ها با سرهت‌های سرسام‌آوری جایگزین عملیات انسانی شده و زندگی را به ظاهر برای بشر بسیار آسان کرده‌اند. امروز رایانه‌ها در همه عرصه‌های زندگی انسان‌ها وارد شده و اداره همه امور آن‌ها را به عهده دارند به گونه‌ای که اگر روزی رایانه‌ها بخواهند اعتصاب کنند و با بشر قهر کنند، زندگی روی کره زمین دچار نابسامانی و اختلال می‌گردد...

اما به راستی انسان چگونه با این سرعت و شتاب تا بدین نقطه رسیده است؟ بی‌تردید اولین گام بشر از "تخیل" شروع گردید. او توانست تخیل خود را به "فکر" تبدیل کند. فکر خود را به مرحله "آرزو" برساند. برای آرزوی خود "امید" ایجاد کند. امیدواری را به "خواسته" تبدیل کند و "خواسته" را با دنیایی از هیجان و اشتیاق به "فرایند" تبدیل نموده و هر بخش از فرایند را در قالب یک "برنامه" وارد نموده و اجرا نماید تا نهایتاً به تحقق "تخیل" اولیه نائل شود.

خوب، بعد چه شد؟ بعد انسان تصمیم گرفت که این آگاهی را به "چرایی" و آگاهی به "چگونگی" را در هر "بودن" و یا "شدن"ی به دیگری و دیگران و نسل بعد انتقال دهد. چرا بشر چنین تصمیمی گرفت؟ چون به این نتیجه رسید که اگر هر نسلی فقط

مثل نسل گذشته فکر کند به همان محصولی دست می‌یابد که پیشینیان دست یافته‌اند اما اگر مترصد بهتر شدن است باید هر چه زودتر به چربی و چگونگی هر "چیزی" دست یافته و این "یافته" یا به عبارت دیگر این "آگاهی" را نیز به دیگران انتقال دهد. "آموزش" در واقع فرآیند انتقال مفهومی است که خود این مفهوم برای شنونده و مخاطب آن مولد دو قدرت است: ۱- قدرت تمرکز بخشی ۲- قدرت پرسشگری

در گذشته نهادهای آموزشی ما اعم از مکتب خانه، مدرسه و حوزه علمیه، ضمن آموزش علوم، محصلین را جستجوگر تربیت می‌کردند و تولید علم را از وظایف اصلی خود می‌دانستند. حتی فضاهای آموزش را به صورت حلقه‌های درسی شکل می‌دادند تا معلم و شاگرد در تعاملی متقابل، کار علم آموزی را به پیش برند. آموختن از لایه‌لای بحث، تفکر و تعمق صورت می‌گرفت و تعلیم و تعلم در نظامی یکپارچه پیش می‌رفت تا به یافته‌های جدی‌تری دست پیدا کند. اما دیری نگذشت که نظام آموزش نوین نیز مانند دیگر کالاهای محصولات وارداتی، از غرب، بدون تفکر و تعقل کافی، وارد شد تا جائیکه حتی فضاهای نامانوس آموزشی را بدون اندکی تفکر پذیرفتیم. طرز نشستن دانش آموزان در کلاس درس را که روش کلیسایی است، هنوز مصراغه حفظ کردیم؛ در حالی که خود غربی‌ها آن را دور انداخته و امروزه روش نشستن حلقه‌های بحث و گفتگو که زمانی روش رایج ما بوده است را به کار می‌برند.

اکنون در جوامع ما نه تنها در دوره‌های ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان، نظام آموزشی مبتنی بر آموزش یک سویه است که در آن معلم در مقابل دانش آموز قرار می‌گیرد و از او می‌خواهد هر آنچه را که او می‌گوید یاد بگیرد، بلکه این نظام و طرز نشستن تا بالاترین سطح در دانشگاه‌های ما رایج است. بدیهی است چنین نظامی، در چنین فضایی و تحت مقرراتی متناسب با آن، نه تنها انحصار نهادهای آموزش به آموزش یک سویه را نهادینه می‌کند، بلکه هرگونه مجالی برای تولید دانش از طریق تحقیق و پژوهش را تضعیف و یا از بین می‌برد.

از این رو می‌بینیم که آموزش در دوره‌های ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان، تنها مبتنی بر حفظ محفوظات و داده‌های اطلاعاتی است و معیار موفقیت در آن متکی بر میزان محفوظاتی است که باید در جلسه امتحان، به آزمون گذاشته شود. حال هرگونه درک و

فهمی از این محفوظات، مورد بی توجهی نظام آموزشی و امتحان کنندگان است. به همین دلیل، فارغ التحصیلان دبیرستان‌های ما غالباً با روش‌های پژوهش و تحقیق بیگانه و به یافته‌های پژوهش بدین هستند.

در سطوح دانشگاهی همین مشکل ادامه دارد. آموزش در مقطع کارشناسی با هدف یادگیری علم دیگران، بدون توجه حتی به کاربرد آن در حل مسائل و مشکلات جامعه-ای که دانشجو در آن زندگی می‌کند، جاری است. اما در سطح کارشناسی ارشد، هدف از آموزش یادگیری چگونگی به کارگیری علم دیگران است. بنابراین، در سطح کارشناسی ارشد، گرچه دانشجو موظف به تدوین پایان نامه‌ای است علمی، اما پایان نامه در این مقطع با هدف تمرین چگونگی بهره‌گیری از دانش دیگران برای حل مشکلی است که در جامعه ما با آن مواجه هستیم. در این مقطع تحصیلی، معمولاً دانشجو، به یکی از مدل‌ها، نظریه‌ها و یا روش‌هایی که قبل از او دیگران به کار گرفته‌اند می‌پردازد تا شاید بتواند مسأله‌ای مشابه را حل کند. بنابراین، تولید علم، روش، مدل و نظریه جدیدی در این مقطع، صورت نمی‌گیرد و به عبارت دیگر، تولید دانش یا افزودن بر دانش موجود را نمی‌توان از آن انتظار داشت. تنها در مقطع دکتری است که دانشجو ظاهراً لازم است به تولید علم بپردازد که در ایران، به دلیل اینکه تا آن مقطع تمرین و ممارست لازم را انجام نداده است، چگونگی انجام این کار را یاد نگرفته و بیشتر دانشجویان دوره دکتری از به سرانجام رساندن آن، عاجزند.

حال پرسش اساسی این است که چرا پایان نامه‌های ما در دوره‌های کارشناسی ارشد از اینکه بتوانند دانش جهانی را در حل مسأله‌ای مشابه به کار گیرند ناتوانند؟ و چرا پایان نامه‌های دوره‌های دکتری کمتر موفق می‌شوند دانش جدیدی را تولید کنند؟ پاسخ می‌تواند این باشد که کاربرد درسی و تولید علم نمی‌تواند در جامعه‌ای نهادینه شود، مگر نهادهای لازم برای آن ایجاد شوند. این سخن بدین معنی است که نهادهای علمی (مدارس و دانشگاه‌های) ما بر اساس این تفکر نهادینه شده‌اند که علوم را آموزش دهند نه کاربردی سازند و نه به تولید آن بپردازند. قوانین و مقررات آموزش ما نیز تنها آموزش را فعالیت رسمی مدارس و دانشگاه‌ها می‌داند و تنها حاضر است برای پیشبرد

آن هزینه کند. بازار کار نیز به گونه‌ای شکل گرفته است که دانش آموختگان را جذب کند و نه دانش آفرینان را.

از این رو نتیجه می‌گیریم، نهادهای علمی چون کاربردی کردن و تولید علم نیازمند نهادهای مناسب این کارند، تا تولید دانش در فضایی مناسب و با کمترین مشکلات و موانع صورت گیرد. موانع قانونی، حقوقی، اداری، مالی و حتی ذهنی و روانی در حال حاضر، دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی را دچار مشکلات عدیده‌ای ساخته است.

توسعه روند کمی آموزش عالی در کشور و وجود موانع کیفی‌سازی بر سر راه مراکز تحقیقاتی و دانشگاه‌ها، یک خطر جدی برای آینده علمی کشور به حساب می‌آید. با توجه به اینکه سال‌هاست ذهن مسئولان و دلسوزان کشور به این دغدغه‌ها مشغول بوده، امروز وقت آن رسیده که دریابیم بی‌توجهی به مسأله‌ی مهم از بین رفتن انگیزه‌ی پژوهش در قشر دانشگاهی خطری است که کمترین ضرر آن در آینده ایجاد شکافی جبران ناپذیر میان سطوح تحصیلی، فضای صنعتی، عرصه‌های تولید و فناوری کشور - نه تنها با کشورهای پیشرفته بلکه با همسایگانمان - خواهد بود. آموزش عالی کشور تحت هیچ شرایطی نباید از انجام تحقیقی و تنبّع دور باشد و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها، علاوه بر انجام وظیفه در امور آموزشی، باید در انجام امور تحقیقاتی در زمینه‌های مورد نیاز کشور، صاحب نظر و مرجع باشند. این موضوع قطعاً در کنار آموزش نیروی انسانی می‌تواند به عنوان ارکان اصلی در زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در نظر گرفته شود. در این میان دانشگاه‌ها و مراکز پژوهش و موسسات تحقیقاتی نقش بسیار حساس، مهم و حیاتی ایفا می‌کنند. مجموعه‌های مذکور از یک سو به عنوان محل تجمع اساتید، متفکران و اندیشمندان و مکان اصلی آموزش‌های کلاسیک و پیشرفته‌ی علوم مختلف بشری محسوب شده و از سوی دیگر در زمینه تحقیق، مسئولیت اصلی را به دوش دارند.

علاوه بر این، فراموش نکنیم که ما نمی‌توانیم و نباید فرصت‌های از دست رفته‌ی گذشته را دوباره تکرار کنیم، فرصت‌هایی چون فرصت طلایی دفاع مقدس که بی‌تردید می‌توانست برای هر جامعه‌ی علمی و تحقیقاتی هزاران موضوع پژوهشی را تعریف

نماید. باید اعتراف نمود که جامعه‌ی علمی ما اعم از استاد و دانشجو آنگونه که باید از این فرصت بهره کافی نجسته و متأسفانه در زمینه‌ی بازسازی پس از جنگ نیز فرصت-ها را از دست می‌دهد. ما باید به فکر پر کردن شکاف عمیق بازمانده از دوران گذشته میان مدیریت جامعه، جامعه‌ی علمی، سیاست‌گذاران، تصمیم‌گیران، برنامه‌ریزان و مجریان امور کشور به هر وسیله‌ی ممکن باشیم. باید به فردا فکر کرد، فردایی که از آن کسانی است که بر موج دانایی و توانایی علمی بیشتر سوارند. با این امید که کشور ما نیز با اتکا بر تجربه‌های گذشته‌ی خود تحول نوینی را در عرصه‌ی علمی خود فراهم سازد و شرایط قابل قبولی را در ابعاد اندیشه‌سازی و دانشی خود پیرورد. در این صورت بدیهی است نقش جامعه‌ی دانشگاهی و علمی کشور در صدر اقدامات مربوطه جای خواهد گرفت و استادی محترم و دانشجویان مقاطع عالی تحصیلی نقش بی‌بدیل خود را ایفا خواهند نمود.

در راستای تحقق اهداف فوق و به منظور تأکید بر نقش مولد اندیشه و دانش در دانشگاه، بویژه غنا بخشیدن به روند شکل‌گیری پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی مقطع کارشناسی ارشد و دکتری، این کتاب به رشته‌ی تحریر در آمده است. شایان ذکر است بیشتر منابعی که تاکنون در این زمینه وجود دارند یا بسیار مفصل و تخصصی‌اند و یا بسیار خلاصه و فشرده، به همین علت نیاز به تدوین کتابی را هم‌اکنون در خصوص روش تحقیق و به زبان ساده و روان تا حدود زیادی احساس می‌گردید. کتاب حاضر حاصل تلاش انجام شده در جهت پاسخ‌گویی به این نیاز می‌باشد.

توضیح این نکته ضروری به نظر می‌رسد که به دلیل وجود تفاوت‌های زیادی که در گروه‌ها و رشته‌های مختلف علوم تجربی، علوم انسانی، علوم پزشکی و غیره وجود دارد، امکان جمع‌آوری مجموعه‌ای از موضوعات و روش‌های تحقیق بصورت یکجا میسر نمی‌باشد. علاوه بر این، چنین مجموعه‌ای را نمی‌توان برخوردار از قابلیت پاسخ-گویی به کلیه‌ی پرسشها و نیازمندی‌های تخصصی رشته‌های مختلف دانست، چرا که به فرض مثال در یک رشته‌ی علمی ممکن است اساساً روش تحقیق کیفی اصل قرار گیرد و در رشته‌ای دیگر روش‌های کمی موضوعیت داشته باشند و تفاوت‌هایی از این دست که در رشته‌های گوناگون، فراوان وجود دارد. به این ترتیب، بهتر دیده شد تا این

مجموعه ویژگی‌های مشترک و نکات مورد نیاز گروه‌های بیشتری از دانشجویان دوره-های تحصیلات تکمیلی را گرد هم آورد. در این راستا در کتاب حاضر (که با تکیه بر پشتوانه‌ای مطالعاتی و تجربیات نگارنده در رشته‌ی شهرسازی به تحریر درآمده)، سعی شده است تا نکات مشترک فوق را شناسایی و معرفی نماید. با این امید که دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی کارشناسی ارشد و دکتری در رشته‌های دیگر نیز بتوانند در فرآیند تحقیق، تدوین و تکمیل پایان‌نامه خود از آن استفاده نمایند.

به طور کلی انجام هر پایان‌نامه مستلزم طی سه مرحله است: مرحله اول که شامل تهیه مقدمات و فرآیند آماده سازی و تدوین طرح پیشنهادی تحقیق و عمدتاً اقداماتی نظیر انتخاب موضوع، بیان مسأله، انتخاب استاد راهنما و تهیه طرح پیشنهادی تحقیق (جهت طی مراحل تصویب) می‌شود. مرحله دوم که عمدتاً فرآیند اجرای تحقیق را شامل می‌شود و بخش‌هایی چون فرآیند اصلی تدوین پایان‌نامه، جنبه‌های محتوایی و روش شناختی را شامل می‌شود و بالاخره مرحله پایانی که فرآیند تدوین و دفاع پایان‌نامه را به خود اختصاص داده و به نگارش و دفاع نهایی می‌پردازد.

از آنجا که امکان طرح همه مراحل فوق به طور دقیق در این کتاب میسر نیست، سعی شده است تا در چهار بخش و ۲۶ فصل موارد ضروری تر مطالعه بررسی و ارایه شود. در بخش اول، اصول و ویژگی‌های تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد. تعریف تحقیق و چگونگی انجام پژوهش در مقطع‌های کارشناسی ارشد و دکتری مرور می‌شود و جایگاه و اهمیت پایان‌نامه، مورد بحث قرار می‌گیرد. در ادامه، ویژگی‌های پایان‌نامه‌های مقطع‌های تحصیلی کارشناسی ارشد و دکتری مرور شده و موانع تدوین پایان‌نامه بازگو شده است. بخش دوم کتاب به روش و مراحل تدوین پایان‌نامه اختصاص یافته است، ابتدا به معرفی مقررات تدوین پایان‌نامه می‌پردازد و سپس نکاتی درباره انتخاب موضوع پایان‌نامه بیان می‌کند. طرح مسأله، اهداف، فرضیه‌ها و پرسش‌های تحقیق موضوعات بعدی است که در این بخش از کتاب مطرح می‌شود. در بخش سوم کتاب، مباحث مربوط به شیوه نگارش پایان‌نامه و انجام مراحل نهایی آمده است. چگونگی استفاده از رابانه در تدوین پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی، در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری مقررات و شیوه‌های رایج نقل مطالب و ارجاع به منابع و

اصول تدوین هر یک از اجزاء پایان‌نامه بحث شده است. فرآیند ارزیابی پایان‌نامه در نشست‌های پیش دفاع و دفاع پایانی از مباحث بعدی این بخش است. بخش چهارم کتاب به تدوین ملاحظات تکمیلی، توصیه‌ها و پیشنهادها اختصاص داده شده است. بایدها و نبایدهایی که در فرآیند تدوین و ارائه پایان‌نامه به عنوان تجربه‌های ارزشمند گذشته در این بخش ارایه شده است.

در پایان مایلم از دوستان و همکاران دانشگاهی، به ویژه دانشجویانی که طی سال‌های تدریس در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری در دروس روش تحقیق و سمینار مطالب مفیدی را مطرح کردند که در این کتاب مورد استفاده قرار گرفته، تقدیر و سپاسگزاری نمایم. همچنین از مشاوره صمیمانه سرکار خانم دکتر فرشته نویدی مجد، و آقایان دکتر شریف مطوف و دکتر سید محمود انوشه نیز تشکر و قدردانی می‌نمایم. از آقای مهرداد محمدی و خانم هدی قبیعی برای تهیه طرح روی جلد و خانم سمیه لطفی بخاطر زحمت حروف‌چینی نیز سپاسگزارم.

علیرضا عندلیب